

Arbeidsmarktparticipatie van jonge vrouwen

DRS. J.J. SIEGERS - DR. J.J.M. THEEUWES*

1. Inleiding

In *ESB* van 8 juli jl. is door drs. A.W.F. Corpeleijn een statistische analyse gepresenteerd van de arbeidsmarktparticipatie van jonge vrouwen 1). De auteur volstaat niet met het geven van informatie omtrent de door hem toegepaste methode en de cijfermatige uitkomsten, maar zet deze af tegen wat hij noemt „het traditionele participatiemodel” en de met behulp daarvan verkregen resultaten. Helaas creëert hij daarbij een reeks misverstanden over de in de analyse van het arbeidsaanbod toe te passen onderzoeksmethoden. Deze misverstanden behoeven niet alleen op zich reeds rechtzetting, maar hebben er bovendien toe geleid dat een aantal van de door Corpeleijn verkregen cijfermatige uitkomsten door hem van merkwaardige interpretaties worden voorzien.

2. Beschrijven of verklaren?

De door Corpeleijn toegepaste methode betreft het analyseren van de arbeidsmarktloopbaan van vrouwen vanaf het moment dat deze voor het eerst het onderwijs verlaten. Zijn benadering is descriptief. De vragen die hij aan de orde stelt, zijn: „Hoeveel vrouwen gaan na afloop van de schoolperiode naar de arbeidsmarkt?”; „Hoe lang blijven zij daar (in eerste instantie)?”; „Welke verschillen zijn er ter zake tussen vrouwen met uiteenlopende opleiding?”. Deze vragen en de door Corpeleijn gepresenteerde cijfermatige antwoorden zijn zeer relevant voor het Nederlandse arbeidsmarktonderzoek en arbeidsmarktbeleid. De auteur stelt echter dat zijn benadering „natuurlijker” is dan de traditionele, waarvan hij met name de geschiktheid in twijfel trekt om de historische ontwikkeling in kaart te brengen. Uit zijn bewoordingen valt af te leiden dat hij met betrekking tot de „traditionele” benadering het oog lijkt te hebben op de statische variant van de micro-economische theorie van het individuele arbeidsaanbod. Hier lijkt sprake van een tweetal misverstanden.

In de eerste plaats is de theorie er niet zozeer om te beschrijven, maar om te verklaren. Gegeven een aantal veronderstellingen, waaronder die met betrekking tot de

doelstellingen van de economische subjecten, en gegeven de restricties waarmee deze subjecten worden geconfronteerd, worden hypothesen afgeleid omtrent de wijze waarop zij zich op de arbeidsmarkt gedragen. Met behulp van econometrische methoden van onderzoek wordt vervolgens getracht deze hypothesen te toetsen en de grootte van essentiële parameters te schatten, mede om te komen tot praktische aanbevelingen voor het te voeren beleid. In de benadering van Corpeleijn wordt niets verklaard, maar worden arbeidsmarktverschijnselen beschreven. Dat dat zeer nuttig kan zijn, bewijzen de door Corpeleijn verkregen cijfermatige resultaten. Maar het zou wel een forse verarming voor het arbeidsmarktonderzoek zijn als de verklarende analyse ten gunste van de beschrijvende analyse ter zijde wordt gescoeven, zoals de auteur in feite voorstelt. Daarmee zou immers de vraag naar de oorzaken van de beschreven verschijnselen onbeantwoord blijven.

In het artikel van Corpeleijn komt de term verklaren wel voor, bij voorbeeld op blz. 717: „De verklaring voor de hoge deelnemingspercentages van recente schoolverlaters is uiteraard dat de meeste vrouwen direct na de school naar de arbeidsmarkt gaan”. Het is duidelijk dat hier slechts sprake is van een dubbelzegging: recente schoolverlaters participeren veel op de arbeidsmarkt („hoge deelnemingspercentages”) omdat de meeste vrouwen direct na de school veel participeren op de arbeidsmarkt („naar de arbeidsmarkt gaan”).

Elders (blz. 718) wijst Corpeleijn erop dat als jonge vrouwen de arbeidsmarkt verlaten zij dat als regel doen nadat zij gehuwd zijn, en – tegenwoordig veelal – bij gelegenheid van de geboorte van het eerste kind. Hier is volgens de auteur echter geen sprake van verklaring „aangezien huwelijk en/of gezinsvorming uitgesteld kunnen worden in verband met gewenste arbeidsmarktparticipatie.” Bij deze uitspraak past een tweetal kanttekeningen. In de eerste plaats zijn er micro-economische modellen ontwikkeld waarin niet alleen arbeidsmarktparticipatie, maar ook huwelijksluiting en gezinsvorming als endogene grootheden voorkomen en in onderlinge samenhang kunnen worden geanalyseerd 2). In plaats van a priori te stellen dat van

verklaring geen sprake is, vormt de verklaringsvraag hier voorwerp van onderzoek. In de tweede plaats betreft de bewering van Corpeleijn de vraag welke grootheden als endogene en welke als exogene moeten worden beschouwd. Het antwoord op deze vraag kan bepaald worden geacht door de onderzoeksvragen die men zich stelt en door de beschikbare data. Zo kan met goed recht worden gesteld dat ook het opleidingsniveau en de opleidingsrichting van meisjes afhankelijk zijn van het voornemen na het verlaten van het onderwijs al dan niet langdurig op de arbeidsmarkt te participeren. De stellingname van Corpeleijn richt zich derhalve niet alleen tegen het analyseren van arbeidsmarktparticipatie naar bij voorbeeld burgerlijke staat, maar evenzeer tegen de door hem uitgevoerde analyse naar diplomabezit.

Het tweede misverstand met betrekking tot het „traditionele” model betreft het feit dat Corpeleijn er blijk van geeft slecht op de hoogte te zijn van micro-economische analyse van het individuele arbeidsaanbod. Zo vermeldt hij niets over de theoretische achtergrond, maar heeft hij het slechts over het feit dat de „deelneming van de gehuwde vrouw (...) vaak in verband (wordt) gebracht met haar gezinssituatie (kindertal, leeftijd van eventuele kinderen, beroep of inkomen van de echtgenoot).” Wanneer de micro-economische analyse niet meer behelst dan het traceren van dergelijke empirische relaties, dan zou zij evenmin als de door Corpeleijn gekozen werkwijze uitgaan boven het stadium van de beschrijving. In de micro-economische analyse vormen de uiteindelijk geschatte empirische modellen echter operationaliseren van onderliggende theoretische modellen die niet op beschrijving maar op verklaring zijn gericht 3). Naast statische worden al geruime tijd dynamische micro-economische modellen geconstrueerd die inmiddels in o.a. de Verenigde Staten al herhaalde malen empirisch zijn getoetst. Deze modellen richten zich op de verklaring van onder meer de arbeidsmarktloopbaan van de vrouw zoals die in het artikel van Corpeleijn centraal staat. Dat dergelijk

* De auteurs zijn als wetenschappelijk hoofdmedewerker verbonden aan resp. het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht en vakgroep Macro-economie van de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1) A.W.F. Corpeleijn, Arbeidsmarktparticipatie van jonge vrouwen. Een analyse van stroomgegevens, *ESB*, 8 augustus 1984. Zie voor een verwante analyse die in nog sterkere mate gebruik maakt van demografische analysemethoden A.J.W. van Struyk, *Arbeidsmarktparticipatietafels voor de jaren '70*, Tilburg, 1982.

2) Zie bij voorbeeld voor een analyse op basis van Belgische data M. de Wachter, *Arbeidsaanbod en gezin*, dissertatie, Universiteit van Antwerpen, 1982 en voor een analyse op basis van Nederlandse data J.J. Siegers, An economic-demographic ten-equation model, *De Economist*, jg. 131, nr. 3, 1983.

3) Opmerkelijk is overigens dat in het door Corpeleijn genoemde rijtje variabelen de zowel theoretisch als empirisch zo belangrijke loonvoet ontbreekt.

ke dynamische onderzoeken voor Nederland nog niet zijn uitgevoerd, heeft te maken met het feit dat de micro-economische analyse van het arbeidsaanbod in ons land een forse achterstand heeft ten opzichte van die in de Angelsaksische landen. Dit wordt mede veroorzaakt doordat de data die voor statische micro-economische analyse zijn benodigd pas sinds kort beschikbaar zijn en data op basis waarvan dynamische micro-economische analyses kunnen worden uitgevoerd (d.w.z. longitudinale data) zelfs geheel ontbreken. Zo bevat de *Arbeidskrachtentelling 1979*, waar Corpeleijn gebruik van maakt, geen loon- en inkomensgegevens.

3. Deelnemingspercentages

In zijn kritiek op het „traditionele” model voert Corpeleijn verder aan dat hierin de arbeidsmarktparticipatie wordt bestudeerd met behulp van deelnemingspercentages. Kenmerkend voor deze benadering zou zijn dat de deelneming van de onderscheiden bevolkingscategorieën op zich zelf wordt beschouwd, d.w.z. dat het ongevoel is een stijging bij de ene categorie en een daling bij een andere met elkaar in verband te brengen. Nog los van het feit dat deze eigenschap niet inherent is aan de „traditionele” benadering, valt op dat in het artikel van Corpeleijn aan het betreffende verband geen enkele aandacht wordt besteed. Van een kenmerkend verschil tussen beide benaderingen lijkt op dit punt dus in ieder geval geen sprake. Dat is evenmin het geval wat betreft de hantering van deelnemingspercentages, daar deze ook in de analyse van Corpeleijn expliciet een rol spelen.

In een poging zijn kritiek op het traditionele model te verduidelijken, vermeldt Corpeleijn de deelnemingspercentages van vrouwen van 15-29-jaar voor 1960, 1971 en 1979 voor niet-gehuwden, voor gehuwden en voor alle vrouwen te zamen. Het deelnemingspercentage is voor deze categorieën respectievelijk gedaald (van 66 naar 47), gestegen (van 10 naar 43) en praktisch gelijk gebleven (van 45 naar 46). Het commentaar van Corpeleijn luidt: „Deze cijfers suggereren veranderingen, althans wanneer men de totaal kolom buiten beschouwing laat. Men concludeert tot „De onstuitbare opkomst van de werkende gehuwde vrouw” (...). Een minder formele interpretatie is dat zich *verschuivingen* hebben voorgedaan. (...) De veranderingen in de deelnemingspercentages van vrouwen zijn voor een groot deel een *statistische eigenaardigheid* (cursivering in het origineel) die optreedt doordat leeftijd en burgerlijke staat als indelingscriteria worden gehanteerd”. Wat nu? Geven de cijfers niet zonder meer aan dat sprake is van veranderingen? En is niet sprake van een grote toename van het aantal gehuwde vrouwen dat participeert op de arbeidsmarkt? En waarom is de terechte constatering dat zich *verschuivingen* hebben voorgedaan een „minder formele” interpretatie? De veranderingen in de deelnemingspercentages zijn helemaal geen „sta-

tistische eigenaardigheid”. Corpeleijn sticht hier een zodanige verwarring dat in de redactionele introductie wordt vermeld dat volgens de auteur met betrekking tot de stijging van het deelnemingspercentage van jonge gehuwde vrouwen van 10 in 1960 naar ruim 40 in 1979 „eerder sprake is van een statistische vertekening dan wel van een reëel verschijnsel”, hetgeen onzin is. Het antwoord op de vraag hoeveel procent van de jonge gehuwde vrouwen participeerde op de arbeidsmarkt luidt voor 1960 10 en voor 1979 43; daar is niets vertekends of irreëls aan te ontdekken.

Vermoedelijk, maar het blijft gissen, is het de bedoeling van Corpeleijn erop te wijzen dat het totale arbeidsaanbod voor jonge vrouwen minder is gestegen dan de deelnemingspercentages voor gehuwde jonge vrouwen doen vermoeden, doordat de deelnemingspercentages van niet-gehuwde jonge vrouwen fors is gedaald 4). Maar ook dan valt niet in te zien wat de strekking is van de constatering dat deze veranderingen in deelnemingspercentage „voor de betrokkenen van weinig betekenis kunnen zijn” omdat de duur van het (eerste) verblijf van vrouwen op de arbeidsmarkt” (...) misschien ongeveer gelijk gebleven (is).” Zo kan het voor de betrokkenen immers nogal wat uitmaken of zij als niet-gehuwde of als gehuwde participeren op de arbeidsmarkt, bij voorbeeld in verband met de in het laatste geval vrijwel steeds optredende dubbele belasting. Evenmin valt in te zien waarom genoemde ontwikkelingen in het arbeidsaanbod door vrouwen de zin zouden ontnemen aan afzonderlijke analyses voor niet-gehuwde en gehuwde vrouwen. Integendeel, een uitsluitend op alle vrouwen te zamen gerichte analyse versluiert kennelijk onderliggende verschillen tussen deelgroepen.

4. Herintreding

Met betrekking tot de stromen naar en uit de beroepsbevolking constateert Corpeleijn op basis van zijn cijfermateriaal dat de instroom overwegend plaatsvindt onmiddellijk na het verlaten van de school en dan vrijwel alle schoolverlaters betreft. Hij

trekt hieruit de conclusie dat geen sprake is van een grote toestroom van gehuwde vrouwen naar de arbeidsmarkt, maar verliest daarbij uit het oog dat zijn data slechts beperkt zijn tot de eerste tien jaar na het verlaten van de school, d.w.z. tot de leeftijdscategorieën van in het algemeen hoogstens 25 à 30 jaar. Het gevolg is dat de toestroom van gehuwde vrouwen als gevolg van de vergrote herintreding bij het ouder worden van de kinderen in zijn analyse geheel buiten beschouwing blijft.

5. In- en uitstroomquotiënten

In de presentatie van de kwantitatieve resultaten maakt Corpeleijn gebruik van in- en uitstroomquotiënten. Bij de interpretatie daarvan is van belang dat-bij de definiëring de aantallen vrouwen die respectievelijk toetreden tot en uittreden uit de arbeidsmarkt niet worden gedeeld door een zelfde basis, bij voorbeeld de totale vrouwelijke bevolking, maar door respectievelijk de vrouwelijke bevolking zonder beroep en de vrouwelijke bevolking met beroep. In de tabel zijn zowel de door Corpeleijn berekende quotiënten vermeld, als de quotiënten die worden verkregen door steeds de totale vrouwelijke bevolking als percenteringsbasis te hanteren. Eerstgenoemde quotiënten kunnen gemakkelijker tot misverstanden leiden. Zo concludeert Corpeleijn dat na zes jaar een „massale uittocht” begint. De herberekende quotiënten geven echter aan dat in procenten van de omvang van de cohort na een gestage toename van de uitstroom een dalende tendens optreedt. Het verschil in interpretatie vloeit voort uit het feit dat Corpeleijn een dalende uitstroom deelt door een relatief sterker dalende basis.

4) Voor een uiteenrafeling en kwantificering van dergelijke bewegingen vormt de componentenanalyse een geëigende methode; zie voor Nederland J.J. Siegers, De invloed van de factoren leeftijd en burgerlijke staat op de ontwikkeling van de participatie op de arbeidsmarkt door vrouwen in Nederland, 1960-1971, *Bevolking en Gezin*, 1976.

Tabel. In- en uitstroomquotiënten voor 1978/1979 van vrouwen die na 1967 voor het eerst het dagonderwijs verlieten

Jaar van schoolverlaten	Cijfers gepresenteerd door Corpeleijn		Herberekende cijfers	
	Instroom in procenten van de vrouwelijke bevolking zonder beroep	Uitstroom in procenten van de vrouwelijke bevolking met beroep	Instroom in procenten van de totale vrouwelijke bevolking	Uitstroom in procenten van de totale vrouwelijke bevolking
1978	93	3	73	1
1977	51	3	4	3
1976	22	4	2	4
1975	16	7	2	6
1974	13	7	2	6
1973	11	8	3	6
1972	8	12	2	9
1971	4	14	1	9
1970	3	15	1	8
1969	5	15	3	7
1968	4	16	2	7

6. Opleidingsaspect

In zijn logitanalyse van de uitstroom constateert Corpeleijn dat met betrekking tot het effect van diplomabezit sprake is van een tweedeling. Vrouwen zonder diploma en vrouwen met een lagere of middelbare beroepsopleiding hebben een relatief grote uitstroomkans ten opzichte van die van vrouwen met een diploma MAVO, HAVO/VWO of HBO/WO. Dit valt volgens de auteur „moeilijk te rijmen met theorieën die verschillen in arbeidsmarktparticipatie tussen vrouwen trachten te verklaren uit loonverschillen”, omdat een groot deel van het lager en middelbaar beroeps-onderwijs dat door meisjes wordt gevolgd huishoudelijk/verzorgend georiënteerd is en daardoor beter aansluit op het „beroep” van huisvrouw. Corpeleijn verliest hier uit het oog dat dergelijke opleidingen voorbereiden voor beroepen die worden gekenmerkt door loonvoeten die relatief laag zijn, bij voorbeeld doordat de eenzijdige beroepsopleidingen vrouwen concentreren in een beperkt aantal sectoren op de arbeidsmarkt 5).

7. Conclusie

Concluderend kan worden gesteld dat in beschrijvende analyses zoals die welke door Corpeleijn is uitgevoerd, andere onderzoeksvragen worden gesteld dan in verklarende analyses zoals de micro-economische theorie van het arbeidsaanbod. In plaats van een van beide als „natuurlijker” aan te merken en de andere te bekritisseren omdat daarin bepaalde vragen niet worden beantwoord, lijkt het voor een goed begrip van wat op de arbeidsmarkt gebeurt heel wat vruchtbaarder ervan uit te gaan dat beide typen analyses van waarde kunnen zijn. Een dergelijke benadering verkleint vermoedelijk tevens de kans dat een beschrijvende analyse commentaar behoeft om opgeroepen misverstanden over verklarende analyses en verwarring in de interpretatie van cijfermatige resultaten uit de weg te ruimen.

Jacques Siegers
Jules Theeuwes

Naschrift

1. Zoals Siegers en Theeuwes aangeven, kan men bij het behandelde onderwerp verscheidene vragen stellen. Zij noemen mijn vraagstelling en de verkregen antwoorden zeer relevant, maar menen dat ik een reeks misverstanden over onderzoeksmethoden heb gecreëerd. Tevens achten zij merkwaardige interpretaties in mijn bijdrage aanwezig. Ik bespreek de kwesties in de volgorde van de auteurs.

2. Siegers en Theeuwes hebben zich gestoord aan mijn – neutraal bedoelde – beschrijving van het traditionele participatiemodel. Ik noemde mijn benadering „natuurlijker” wegens de aansluiting bij de individuele loopbaan. Ik vind het traditionele model, dat in feite meer een bepaalde optiek dan een strak omlijnde theorie is 1), niet verwerpelijk, maar heb enige beperkingen aangegeven. Bepaalde vragen komen niet aan de orde. Vaak is onduidelijk wat achter de veranderingen van de standcijfers schuil gaat. Het gaat mij er *niet* om verklarende analyse door beschrijvende analyse te vervangen. De bedoeling is onder meer te verduidelijken door welke processen (stromen) deelnemingspatronen en veranderingen daarin tot stand komen.

3. De burgerlijke staat heeft voor de arbeidsmarktparticipatie van jonge vrouwen veel aan betekenis verloren. De huwelijks-sluiting is veel vaker dan vroeger tot op zekere hoogte een formele zaak, d.w.z. dat bij die gelegenheid tegenwoordig veelal de arbeidsmarktparticipatie noch de woonsituatie een verandering ondergaat: de vrouw blijft werken (evenals de man), men is al eerder gaan samenwonen. Vaak ontstaat later alsnog een traditionele situatie (de man alleenverdiener). Niettemin heeft in de loop der tijd een zekere ont koppeling plaatsgevonden, hetgeen in de statistiek onder meer tot uiting komt in een sterke stijging van de deelnemingspercentages van jonge gehuwde vrouwen. Heeft deze ontwikkeling betekenis voor de beroepsloopbaan van de vrouw en voor de arbeidsmarkt? Mijn antwoord luidt: dat hangt er van af of de duur van het verblijf van de vrouw op de arbeidsmarkt er door is beïnvloed. Dat hoeft niet zo te zijn. De eigenaardigheid van naar burgerlijke staat onderscheiden deelnemingspercentages bestaat hierin dat zij (vooral bij jongeren) sterk worden bepaald door veranderingen met betrekking tot het huwelijk: daling of stijging van de huwelijksleeftijd heeft gevolgen voor bedoelde deelnemingspercentages, ook als de arbeidsmarktparticipatie gelijk blijft 2).

4. Siegers en Theeuwes hebben gelijk als zij stellen dat ik de herintreding bij het ouder worden van de kinderen buiten beschouwing laat. Ik heb mij beperkt tot vrouwen die hoogstens tien jaar van school zijn. Dat is op diverse plaatsen vermeld (zie ook de titel). Het gaat om ruim 40% van de vrouwelijke beroepsbevolking; houdt men rekening met de arbeidsduur (volume-aspect), dan komt men hoger uit. Het is overigens de moeite waard om na te gaan in welke omvang thans herintreding plaatsvindt. Een interessante hypothese is dat

een arbeidsmarktcrisis de uitstroom van jonge vrouwen uit de beroepsbevolking afremt en herintreding bemoeilijkt.

5. Wat gezocht vind ik de opmerking over de door mij gehanteerde stroomquotiënten. Het betreft overgangskansen met (zoals gebruikelijk) de „risicobevolking” in de noemer. Dat zich bij de alternatieve uitstroomquotiënten van Siegers en Theeuwes na verloop van tijd een dalende tendens voordoet is niet verwonderlijk: vele vrouwen hebben dan al de arbeidsmarkt verlaten. Het maximum van hun uitstroomquotiënt is niet gelijk aan 100%, maar gelijk aan het aandeel van de vrouwen die nog op de arbeidsmarkt zijn in het cohort. Dit is een ernstig bezwaar.

6. Wat de loonvoet betreft: wat is mijns inziens in dit verband om gaar is of vrouwen met een beroepsopleiding een lager loon ontvangen dan vrouwen met een algemeen vormende opleiding op hetzelfde niveau. Loongegevens wijzen er op dat eerder het tegendeel het geval is.

7. Ik concludeer dat Siegers en Theeuwes mijn conclusies niet bestrijden. Hun bezwaren richten zich vooral tegen mijn kanttekeningen bij het traditionele participatiemodel. Ter verdediging van dat model stellen zij de kwestie verklaring versus beschrijving aan de orde. In zoverre is hun reactie een uitdaging die eigenlijk om een veel uitvoeriger antwoord vraagt. In principe echter hoeven analyses van stroomgegevens zeker niet minder te verklaren dan analyses van standcijfers. Daar komt bij dat het arbeidsmarktbeleid zich veelal juist op stromen richt.

André Corpeleijn

5) Zie voor een theoretische en empirische analyse A.H.E.B. Koot-du Buy en J.J. Siegers, Loonverschillen tussen mannen en vrouwen: een test van Bergmann's crowding-theorie, *Maand-schrift Economie*, april 1983.

1) Er is een uitgebreide literatuur. Een monumentaal werk is: W.G. Bowen en T.A. Finegan, *The economics of labor force participation*, Princeton, 1969. Een overzicht van recente ontwikkelingen geeft: G.C. Cain, *The economic analysis of labor supply; an essay on developments since Mincer*, IRP Discussion Papers, University of Wisconsin, Madison, 1983.

2) Een belangwekkende studie over de huwelijksleeftijd is: F. van Poppel en F. Willekens, *The decrease in the age at first marriage in the Netherlands after the second world war: a log-linear analysis*, NIDI, 1982.